

5741

125/2154-2162

ACC. N:R **M. 10433**: 1-10.

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *B. O. Bondesson*

Härad: *F. Möre* Adress: *Lesjöfors*

Socken: *Gullabo* Berättat av: *olika personer; se baksid.*

Uppteckningsår: *1947* Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Helmtak.

s. 1-10.

Luv F. 57.

ACC. N:R M. 10433 :/.

Halmtak.

Underlaget på ett halmtak utgjordes av de först uppresta span-
ten, som sattes på varje stolppar. Mellan spannten lades slanor
längs med ladan. Taket inrutades med ~~med~~ längs- och tvärsgående
slanor. Avståndet mellan spanterna var 3 alnar. 12 - 14 tum var
avståndet mellan läkten.

I de fall där man använde bjuråsar behövdes inga slanor tvärs.

= läkt! Mentylt skrivet

Bjuråsarna var tillyxade smala granstammar och halmen fästes
med björkvidjor. Endast råghalm kom till användning och den skull-
le vara tröskad med slaga till 1/3 av halmen från axen.

Repan skilde sedan av korta strån och ax.

Att tröska med slaga var den enda metoden som användes ända
fram till slutet av förra århundradet då tröskverken kom i
bruk, först typen med stående vandring och sedan med liggande.
Det förekom även att man drog tröskverket för hand, då man inte
fick plats för vandringen utanför logen.

1

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

LUF 57

ACC. N:R M. 10433: 2.

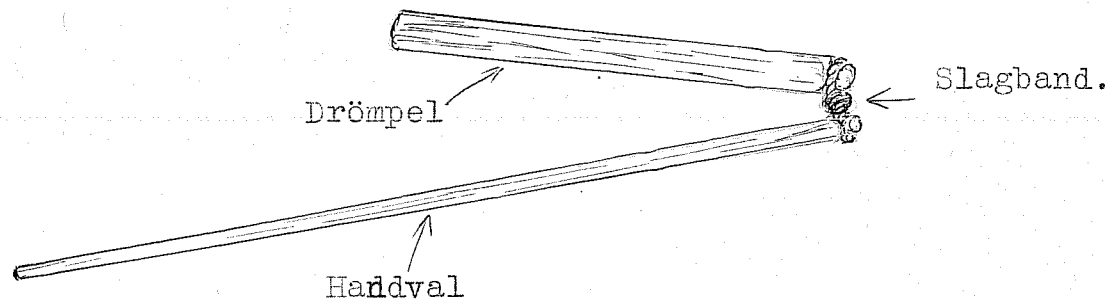
2
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Slagan som användes vid tröskning bestod av handval (skaft) och slagval kallad drömpel (av fornsv. dymbil ?)

Handvalen och drömpeln förenades med slagbandet, som var av ål-skinns och hårt tillknutet. Handvalen var av lönn eller ask och var smäckert formad med en längd av $2\frac{1}{2}$ aln ungefär. Drömpeln var av bok, rund eller åttakantig med en längd av halva handvalens.

I de sammanbundna ändarna var såväl drömpeln som handvalen formade till en knapp som fasthöll slagbandet.

Den vanliga slagtypen:

ACC. N:R **M. 10433:3.**

3

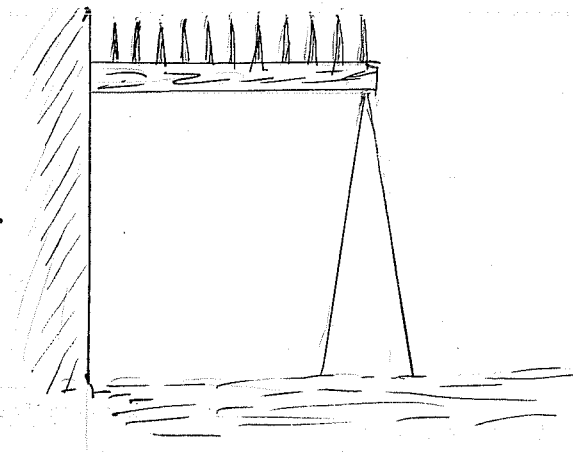
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Innan halmen kunde brukas till taktäckning måste den repas. Det skedde med en repa med pinnar av trä 4 - 5 tum långa och spetsade upptill, 1 tum breda och $\frac{1}{2}$ tum tjocka vid basen. De var iborrade i en plankbit, som sattes fast med ena ände i en vägg och den andra vilade på ett kryss. Repan liknade således en kam. - Dess längd var 1 á $1\frac{1}{2}$ aln.

Långhalmen gjordes icke iordning vid tröskningen under vintern utan man ordnade den på särskild tid och förvarade den i förråd, då den var avsedd till takhalm.

Vid kusten där tillgång till vass förkom användes det till tak. Vassen skördades då sjön lagt sig, så man kunde nå den lättare och transportera den på isen.

Halmrepa fastsatt vid vägg.

ACC. N:R **M. 10433**: 4.

Då bjuråsarna blivit fastsatt⁴ på spanterna kunde taktäckningen börja. Vid takhoffsen spikades en bräda som stöd mot det första lägget av halm längst ner. Halmen kom då att vila mot brädan. Ett lager av halm 20 cm. tjockt lades ut på bjuråsen och över lades en smal björkraft, som med en björkvidja bands fast omkring bjuråsen. Halmen jämnades sedan ut med en täckspada (räfflat bräde med skaft) och kardades ut tunnare och fördelades. Bindningen med vidjan var ett halvslag kring stängen eller bjuråsen och raften. Så fortsatte man från takhoffsen uppåt mot ryggåsen med en viss bredd av ett par famnar. Då man hade både långsgående och mot takåsen ställda slanor ev smala skalade granar blev underlaget för halmen inrutat det ⁴ällades då räfte tak och lagom stora träd sades passa bra till räfte (räfte).

Under senare tid då det var lättare att få sågade slanor eller läkt, fick dylika ersätta bjuråsarna som var jämnhuggna för hand.

4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

räfte

ACC. N:R **M.10433:5**

5
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Då man kom upp till nocken eller takåsen blev en smal springa kvar mellan de båd översta "bleken" eller varven på ömse sidor om takåsen. Att täcka över den kallades att mona taket. Det skedde med lös halm, som lades i tjockt lager över springan. Moningen hölls samman av "takryttare", vinkellagda trän över och dessa trycktes ner mot taket av monstängerna, som var fastbundna vid bjuråsen och vilade mot trädubbar i takryttarnas nedre del.

Halmtäckt lada.

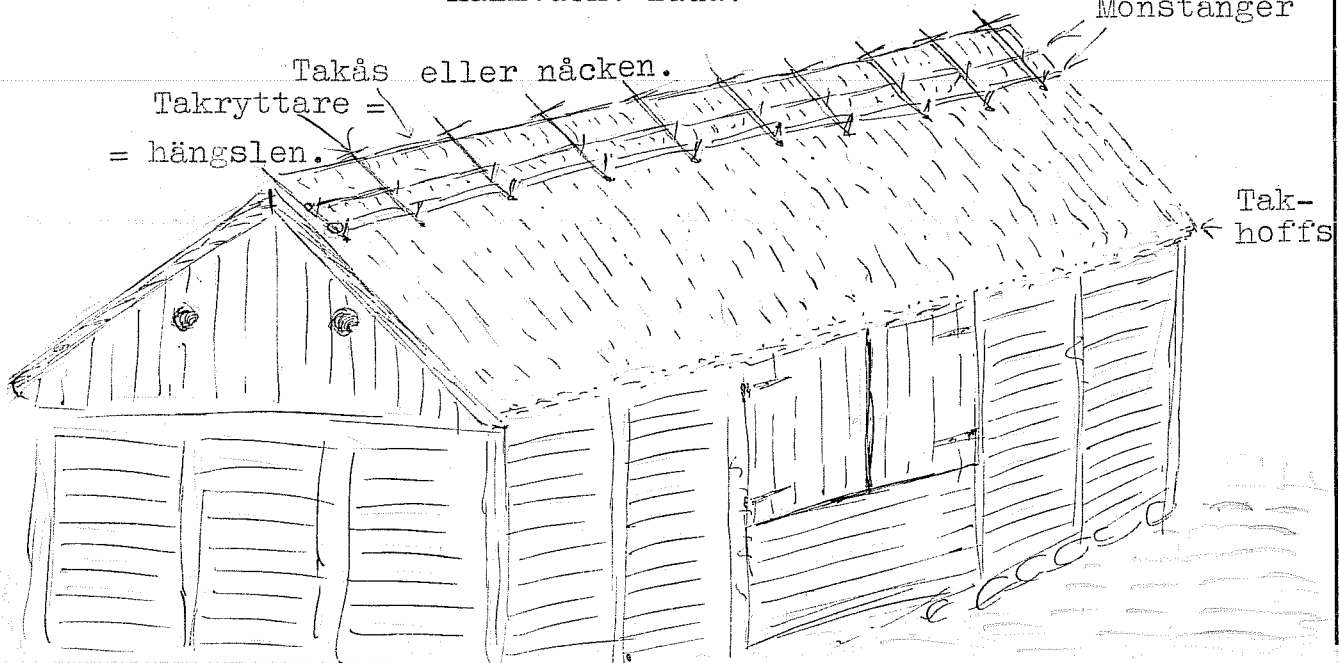
Monstänger

Takås eller näcken.

Takryttare =

= hängslen.

Tak-
hoffs.

ACC. N:R M. 10433:6.

6

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Obundet tak har inte, vad känt är, förekommit här på orten.

Alla halmtak har varit s.k. bundna tak och vid arbetets utförande var det 2 som arbetade i lag. Man började vid takets nedre kant, takhoffsen och gick uppåt näcken på ett par famnars bredd. En lade halmen till rätta och den andre band om vidjan. För att arbetet skulle skrida fortare fram var det en tredje person med som langade halmen till den som bredde ut den. Detta senare måste göras med ordning och reda och där till dugde endast en kunnig person och därför måste man alltid vid påläggning av halmtag^k anlita en van läggare och det fanns flera sådana i orten. En av de mest anlitade var Lars Olsson i Petamåla, känd och erkänd vida omkring som skicklig halmtakstäckare. Halmen langades fram till täckaren med en tjuga. Man arbetade från höger åt vänster.

Mellan bjuråsarna eller läkten då sådan användes var avståndet 12 tum. Vidjorna som användes var av björk och kallades "täckvegor". Uttalet av vidja är här vega.

ACC. N:R M. 10433:7.

7
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

För att täckvegan skulle vara mjuk lades den i vatten. Vid tak-
täckning gjorde man således i ordning ett stort antal vegor
och lade dem i vatten, där de fick ligga tills de skulle använ-
das. 20-24 tum var avståndet mellanvarje band och två bindning-
ar skedde, först en lösare och sedan en hårdare. Då man hade
en utbyggnad på taket s.k. huv bildades en vinkel och i den
lades dubbelt med halm, då påfrestning där var större än på
övriga delar av taket. Vid gavlarna anbringades 12 tums vind-
skivor. - Takryttarna eller hängseln anbringades var för sig.
De kallades även ryggrä och gjordes av ek. Under senare tid
har man använt hönsnät vid ryggnig.

Dockning förekom inte. Begreppet är här okänt.

Torv var inte vanligt på uthusen. Det var då bostäder som ^{hade} torv-
tak. Torven togs med spade och tång kallad kove.

Gamla och dåliga halmtak brukade man sko. Det gick så till att
man lade ny halm på det gamla. Det skedde bitvis, där det var
dåligt.

ACC. N:R M. 10433:8.

8

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Nedre kanten av taket, takhoffsens, brukade man sko med tegelpannor. Det bildade då takskägget och tegel som takskägg skyddade nedre kanten mot väta.

För att komma upp på taket använde man stege och en ställning nedom takhoffsens försedd med bräder så man kunde komma en bit längs med ned(er) delen av taket. Det var nödvändigt för att få upp behövt material.

I hus täckta med halm fick inge^a eldstäder förekomma. Minst 30 m. ifrån boningshus, i annat fall med höjd brandförsäkringspremie. Ibland brukade man preparera halmen i lervälling för att göra den mindre brännbar. Detta skedde i byarna vid kusten där det fanns tillgång till lera.

Mossbelagt tak anses varaktigare än det icke mossbelupna och hålles fuktigt och är inte så eldfångt. Taklök anses hindra eld och det var därför vanligt, att torvtäckta stugor hade taket beväxt med taklök.

ACC. N:R M. 10433:9

9

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Halmtak är hållbarare än spåntak och anses ligga 15 á 20 år längre. Det är besvärligare att lägga på men i längden betalar det sig. För 50 år sedan var det allmänt och förekommer ännu i enstaka fall. Men då man numera tröskar med maskin är det svårt att få slagtröskad halm och man har på grund härav i många fall övergått till modernare taktäkningsmedel såsom tegel och eternit. Eldfaran är mindre vid dessa tak och så är de hållbarare.

Taktäkningshalmen betalades med 25 öre lispundet, då man förr i tiden köpte den beredd d.v.s. repad och i kärve.

Dagspenningen för den som lade ^mhaltak var 1:- och hans medhjälpare fick 75 öre och så hade de maten hos husbonden.

Det var vanligt att brännvin vankades.

Kvinnor användes inte vid taktäkningsarbete, vad känt är.

Olyckor i samband med taktäckning inträffade ibland, då vederbörande var mer eller mindre ankommen av sprit. Skedde olycka, var det hans ensak.

ACC. N:R M. 10433:10.

Numera är halmtak sällsynt och så är det svårt att uppbringa yrkeskunnigt folk och om man händelsevis skulle få personer kunniga härtill betinga de sig en dagspenning av 10 á 15 kr. pr dag. Nu för tiden sker vanligen byggnad av bostäder och ut- hus pr antreprenad och man betalar, då det är färdigt och avsy- nat. Arbetaren håller sig själv med mat och husrum och får ta sig till arbetsplatsen bäst han kan. Förr fick husbönden sörja för mat och husrum + betalning till de arbetande. Som bostad hade man drängstugan eller en vindskammare och utspisningen skedde i köket efter vad huset fömånade. Det var nog många gånger si och så med anrättningen, men man hade desto rikligare med brännvin och det ersatte både sovel och krydda.

10

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV